

Neoliberal Küreselleşme Bağlamında Oltu'da Sağlıkın Değişen Anlamı ve Beslenme Kültürü

Esra KARAKUŞ UMAR¹

Özet

Erzurum'un Oltu ilçesinde yaptığımız çalışmamızda "sağlıklı olmanın anlamını" inşa sürecinin, beslenme özelinde incelenmesi amaçlanmıştır. Beslenmecilik, gastro-anomi, yabancılaşma kavramlarından yola çıkılarak beslenmenin sorunsallaştırılması incelenmeye çalışılmıştır. Oltu'nun beslenme kültürüne odaklanırken endüstriyel tarımla ilişkisi, çok uluslu şirketlerle etkileşimi ve yerel üretim süreçlerine ilişkin bilgi sahibi olmak amacıyla görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

Otuz görüşmeci ile yapılan görüşmeler sonucunda görüşme ve gözlem verileri içerik çözümlemesi tekniği ile analiz edilmiştir. Söz konusu otuz görüşmecinin yarısı tüketen diğer yarısı ise hem üretim yapan hem de ürettiklerini tüketen bireylerdir. Görüşmecilerin bu şekilde seçilmesinde amaç; Oltu'nun beslenme kültürünün temelinde yer alan üretici kimliğidir. Nitel araştırma yöntemiyle hazırlanan çalışmada yorumsamacı yaklaşım benimsenmiştir. Saha çalışmasına dayalı olarak hazırlanan makalenin giriş kısmında mevcut literatür gözden geçirilmiş ve literatür yardımıyla veriler irdelenerek tarım, sağlık ile beslenme üçgeninde ortaya çıkan sosyolojik kavramlar tartışılmıştır.

Araştırma sonucunda Oltu'daki üreticinin çok uluslu şirketler ve endüstriyel tarım ile ilişkisi anlaşılmaya çalışılmıştır. Araştırmada görüşmecilerin, tüketim kültürünün ve küreselin etkisine açık bir şekilde beslenme kültürlerini şekillendirdikleri gözlenmiştir.. Sağlıklı olmak konusunda gastro-anomi durumu içerisindedirler. Görüşülen bireylerin beslenmecilik ile yabancılaşma kavramlarının işaret ettiği durumları, tüketerek deneyimledikleri anlaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Beslenme, Gıda, Sağlık Sosyolojisi, Tüketim Kültürü, Oltu

Changing Meaning of Health and Nutrition Culture in Oltu in the Context of Neoliberal Globalization

Abstract

In our study in Oltu district of Erzurum, it was aimed to examine the "meaning of being healthy" construction process in terms of nutrition. Based on the concepts of nutritionism, gastro-anomie and alienation, problematization of nutrition was tried to be examined. While focusing on Oltu's nutritional culture,

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Atatürk Üniversitesi Oltu Beşeri ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Sosyal Hizmet, esra.umar@atauni.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-1764-9394>

negotiations were held with the aim of gaining information about its relationship with industrial agriculture, its interaction with multinational companies and local production processes.

As a result of interviews with thirty interviewees, interview and observation data were analyzed by content analysis. Half of the thirty interviewees in question are consuming and the other half are both producing and consuming. The purpose of selecting the interviewees in this way; It is the producer identity that is the basis of Oltu's nutritional culture. In this study, which has a qualitative research feature, an extensive interpretative approach has been added to the introduction part and discussion part of the research since it is adopted an interpretive approach. The sociological concepts arising in agriculture, health and nutrition triangle are discussed.

As a result of the research, the relationship of the producer in Oltu with multinational companies and industrial agriculture was tried to be revealed. The interviewees shaped their nutrition culture open to the influence of consumer culture and the global. They are in a state of gastro-anomie to be healthy. They experience the situations indicated by the concepts of nutritionism and alienation by consuming them.

Keywords: *Nutrition, Food, Health Sociology, Consumption Culture, Oltu*

Giriş

Sağlıklı olmanın biyolojik bir sürecin sonucu olmasından ziyade kültürel bir durum olduğu iddiası son otuz yılın öne çıkan özelliğidir denilebilir. Sosyal çevrenin birey üzerinde etkisi olduğunun kabul edilmesine ek olarak bireylerin, sağlık ve hastalığa ilişkin tutum ve davranışlarının ardındaki farklılıkların, sosyolojik olarak açıklanması gerektiği yani tıpta sosyolojinin varlığı kabul edilmiştir (Adak, 2002: 19). Sosyal çevrenin sağlık üzerindeki etkisi kabul edilince beslenmenin nasıl olması gerektiğine ilişkin sorular, bireylerin sosyal hayatlarını hiç olmadığı kadar meşgul etmeye başlamıştır. Beslenme konusunda ortaya atılan sorular; “besin maddelerinin içerikleri” hakkında olduğu gibi “beslenmenin saatine” ya da “ne kadar beslenilmesi gerektiğine” kadar uzanabilmektedir. Koç (2013)'a göre beslenmenin sorunsallaştırılması olarak tanımlanabilecek bu durumda sorgulanması gereken beslenme üzerindeki soru işaretlerinin; kimler tarafından, hangi yollarla ve neden oluşturulduğudur.

Beslenme üzerindeki soru işaretlerinin kimler tarafından ortaya atıldığı, günümüz hakim politikaları ile paralel şekilde düşünülmelidir. Bu bağlamda özellikle neoliberal politikaların beslenme ile ilişkisi; çok uluslu gıda şirketleri ve yerel üreticinin ilişkisi üzerinden incelenmelidir. Çok uluslu gıda şirketleri iki veya daha fazla ülkede ticari faaliyet yürüten şirketler olarak tanımlanmaktadır. Çok uluslu şirketler, ortak şirket politikası gelişmemiş ya da gelişmekte olan ülkelerdeki gıda üretimi üzerinde en temelde kar elde etmeyi kendine hedef olarak belirlemektedirler (Karluç, 1997:184). Bu hedef doğrultusunda

ülkelerindeki belirli kurumların (IMF, Dünya Bankası, Dünya Ticaret Örgütü) desteğini olarak en kazançlı olacakları şekilde üretime ve uygulamalara yönelmektedirler (Erdem, 2001: 24-30).

Çok uluslu şirketlerin yön verdiği endüstriyel tarım olarak kavramsallaştırılan üretim ve uygulamalar, verimliliği artırmak amacıyla toprak ve tohumu etki eden uygulamaları içermektedir. Bu durum, üreticiden tüketiciye, çok geniş bir çerçevede sağlık problemlerine kaynaklık etmenin (Çağlayan, 2010: 7-8) ötesinde sosyolojik bir takım sonuçlar doğurmaktadır. Yapılan çalışmalarda neoliberalleşme ve küreselleşme ile yerel tarım işletmelerinin sayılarında azalma gözlemlenmekte iken tekelleşerek büyüyen şirketler dikkat çekmektedir (Rehber, 2016:20). Yerel üreticinin ortadan kaldırılması bir tür mülksüzleştirme olarak değerlendirilmektedir (Öztürk ve Kart 2017:143). Bu bakımdan endüstriyel tarım uygulamaları mülksüzleştirmeye aracılık etmektedir. Endüstriyel tarım olarak kavramsallaştırılan uygulamalardan bir diğeri ürün çeşitliliği ve sözleşmeli çiftçiliktir. Pazarla yarışabilmek adına ürün çeşitliliğini istemek ya da sözleşmeli çiftçilik (tarım arazisinde anlaştığı şirketlerin istekleri doğrultusunda küresel ürün yetiştirerek şirketlere satmak) yapmak gibi tercihler güvencesiz ve pahalı üretimin sıkıntıları karşısında tercih edilen uygulamalardır (Keyder ve Yenal, 2015: 75). Buna göre üretimin pahalı olması ve yeterli verim alamamak, küresel ürünlere ve endüstriyel tarıma yönelmeyi desteklemektedir denilebilir. Tabi ki küresel ürünler ve üretim tarzları, yerel ürünlerden (ata tohumu vb.) ve üretim tarzlarından (geleneksel metotlarla üretim) farklılaşmaktadır.

Tohum içeriklerine ilişkin bir uygulama alanı olan GDOLar², küresel ürünlere örnektir. Shiva (2014:9) “Çalınmış Hasat” isimli çalışmasında endüstriyel tarımın, daha fazla gıda üretmek ve açlığı gidermek maksadıyla yola çıktığını ve bu sürecin sonucu olarak GDOlu ürünleri piyasaya sürdüğünü belirtmektedir. Ancak bugün tartışılan açlıkla mücadele değil açlıkla mücadele için ortaya çıkan gıdalardan kaçınma durumudur. İşte Shiva (2014), çalışmasında GDO üretiminin açlıkla mücadele için üretilmesi iddiasının bir safсата olduğunu ileri sürer. Bu bir anlam üretimidir.

GDOLarın, 80li yıllarda üretiminin yasallaşması söz konusu olsa da Türkiye’de 90’lı yılların ortasında üretime başlandığı bilinmektedir (Deveci, 2014:56). Üretimin başladığı

² Kısaca bitkilerin genetik dizilimlerinin istenilen özellikleri göstermesi için yapılan müdahaleler ya da bitkilerdeki gen aktarımı şeklinde tanımlanır (Temelli ve Kurt, 2011:259).

dönemden bu yana GDolar, açlıkla mücadeleden çok daha fazlasını temsil etmektedir. Buna göre hem toplum sağlığını tehdit etmekte görünmekte hem de yetiştirildiği toprağı kısırlaştırmaktadır (Deveci, 2014:36). Ayrıca GDolar sadece sebze veya meyvede değil paketlenmiş gıdalarda olabileceği için yapılan çalışmalarda halkın bu konuda bilgi eksikliği olduğu belirtilmektedir (Öztürk, Şahin ve Tüfekçi, 2014:120)

GDO'nun yanında hormonun da beslenme üzerinden sağlığa ilişkin bir bilgi arama unsuru olduğu gündelik hayatta karşımıza çıkmaktadır. Hormona ilişkin tutum ve görüşlerin yer aldığı çalışmalarda GDO ile hormonun birbirine karıştırıldığı ve birbiri yerine kullanıldığı görülmektedir. Öztürk, Şahin ve Tüfekçi (2014:119)'ün çalışmasında GDO'nun ne olduğu sorgulanırken katılımcıların % 56.5'i GDO'yu hormonlu gıda olarak tanımlamıştır. Yasal düzenlemeler ışığında bakıldığında ülkemizde GDO üretimi yasal değil iken hormon kullanımı yasaldır ve desteklenmektedir (Tarım ve Orman Bakanlığı).

Yerel üretici, GDO veya hormon gibi teknolojik gelişmeler karşısında yeni olanı anlamak adına bilgi peşinde koşarken bilinmezlik alanını da genişletmiştir. Bundan dolayı Fischler (1980), gastro-anomi kavramını ortaya koyarken beslenme alanında yaşanan sorunların bilgisizlikten değil bilginin niceliksel açıdan yol açtığı anomiden kaynaklandığını öne sürmektedir. Gastro-anomi kavramının zemininde “epistemik yarılma” kavramı görülebilir. Epistemik yarılma, kısaca üreticinin önceki nesillerden öğrendiği bilgiden kopuşu ifade etmektedir (Schneider &McMichael, 2010). Şöyle ki gastro-anomi kavramı, bilgi yığılması ile yaşanan şaşkınlık durumu ise epistemik yarılma da bilgiden kopuştur. Epistemik yarılma, gelenekselden kopuşu ifade ederken gastro-anomi geleneksele yeniden bağlanma çabasını ifade eder denilebilir.

Korkmaz ve Işın (2003:288) çalışmalarında bilgiyle geleneksel olana ulaşma çabasını; geleneksel alana ait olanın yarattığı güven şeklinde açıklamaktadır. Örnekle güven yaratmayan GDoların olumlu ya da olumsuz sonuçlara neden olduğu konusu netleştirilememektedir (Şen ve Altınkaynak, 2014:36) ancak geleneksel olanın güven vermesi; ülkemiz açısından “kentlileşemeyen bireyler” ya da kırdan göç eden bireylerin kır ile bağlantılarının kopmamasının bir sonucu olarak düşünülmelidir. Bu bir gelenekselden uzaklaşmama durumu ile endüstriyel olanın yarattığı kolaylık sebebiyle kullanabilirim ifadesinin sosyal hayatta çatışması ve belirsizlik durumunun oluşmasıdır.

Bauman (2014:96), farklı bir bakış açısından yola çıkarak belirsizlik durumunun zıttı olan “netliğe” neoliberal politikaların zaten ihtiyacı olmadığını belirtmektedir. Buradaki netlik, bilgisizlik değil bilgi fazlalığıdır. Bilgi çoğulluğunda uzaklaşılacak netlik sonucu yaşanan şaşkınlık durumu, bireyi yeni arayışlara ve arayışlar sonucu tekrar eden memnuniyetsizliklere sürüklemektedir. Söz konusu arayış durumu ve memnuniyetsizlikler ise neoliberal politikaların çıkarına işlemektedir. Yapılan çalışmalarda bireylerin, GDO hakkında net bir bilgiye sahip olmadıkları görülmüştür. Örneğin Avrupa Birliği ülkelerinde GDO hakkında yeterli derecede bilgi sahibi olan kişi oranının %20 olduğu görülmektedir (Pardo, Midden & Miller, 2002). Türkiye’de yapılan çalışmalarda da bireylerin, GDO hakkında yeterince bilgilendirilmediği (Koçak ve ark., 2010:201; Ergin ve ark.,2014: 96;) öne sürülmektedir. Yeterince bilgilendirme ise bilginin hızlı üretimi ve yayılımı söz konusu iken mümkün olamamaktadır. Ancak Güngör ve Demiryürek’in (2019) yaptığı çalışmada GDO hakkında bilgi düzeyi arttıkça GDOlu ürünleri satın alma davranışında negatif yönlü bir etkinin olduğu ortaya çıkmıştır. Burada ise söz konusu olan bilginin niceliksel artışından ziyade bilgi fazlalığında ortaya çıkan anomi durumu sonucu bireylerin yeni arayışlara ya da yeni tüketim öğelerine yönelmesidir. O halde bilgi arttıkça ya da gastro-anomi ortamı oluştuğunda netlik ya da mükemmellik ortaya çıkmamaktadır. Ortaya çıkan sadece yeni tüketim öğelerine yönelmedir denilebilir. Yeni tüketim öğeleri, bir sağlık kuruluşu ya da uzman olabileceği gibi yeni bir besin çeşidi ya da besin bilgisi de olabilir. Öyle ki burada kontrol altına alınarak mükemmelleştirilmeye çalışılan sadece insan sağlığı ya da besin ögesi değildir. Burada kontrol altına alınarak “demir kafeslere” hapsedilen bireylerin ta kendisidir (Aytaç, 2015: 267). Her alanın mükemmelleştirilmesi, doğumundan ölümüne kadar bireyleri bu kurumların içerisine hapsedmektedir.

GDO, "sağlıklı gıda nedir?" sorusunu sormamıza ve "sağlıklı olan için daha çok ödeme yapabilirim" fikrinin ortaya çıkmasına neden olmuştur (Karakuş Umar, 2019). Dahası organik gıda alımının sadece sağlıklı olmak adına değil merak ve modaya uyma şeklindeki davranışların da bir sonucu olduğu araştırmalarda ortaya çıkmıştır (İçli, Anıl, Kılıç, 2016:103). Bu durum bize, sağlıklı olma imgesinden çok tüketim kültürünün içinde bulunduğu ve tüketmeyenleri dışladığı sistemi akıllara getirmektedir. Giet (2006), “Özgürleşin bu bir Emirdir” isimli çalışmasında tüketim fikrine vurgu yaparken görünürde bireylerin vücutlarının şekillendirildiği arka planda ise bir çeşit zorlama olduğunu ortaya koymaktadır.

“Beslenmecilik” (nutritionism) kavramına çalışmasında yer veren Koç (2013:62)’a göre süreç içerisinde besinler sağlıklı yönleri ile ön plana çıkarılmaktadır ve bireylerin belirli davranışlarda bulunmasını desteklenme veya bireyleri, bu davranışlarda bulunmaya zorlama söz konusudur. Scrinis (2013) beslenmecilik kavramını ortaya koyarken aslında besinlerin bizim umduğumuz kadar yararlı olmadığını vurgular. Bu aslında bir bilgi üretimi sürecidir ve bugün fonksiyonel beslenme ile besinlerin bir takım fonksiyonları olduğuna inanmamızın ardında daha farklı bir boyutun var olduğundan söz edilmektedir.

Koç (2013: 62), bu anlam üretim durumunu yabancılaşma olarak değerlendirmektedir ki bireyler ancak bir yabancılaşma durumunda kendilerine ve doğaya bu kadar uzaklaşabilmektedirler. Yabancılaşma kavramı, Hegel ve Marx’tan bu yana çeşitli anlamlar üzerinden yeniden yorumlansa da beslenmeye yabancılaşma, yeni bir durum olarak karşımıza çıkmıştır denilebilir. Beslenme sadece doğaya ait bir durum iken endüstrileşme ile doğadan uzaklaştırılmıştır. Sosyal bilimciler, yabancılaşma kavramına bağlı kalmadan “metabolik yarılma” kavramını kullanmayı tercih ederek daha geniş açıdan insanın hem tarımsal üretim özelliklerinden ayrılmasını hem de doğadan uzaklaşmasını anlatmaya çalışmışlardır. Öyle ki insan doğayla ve tarım faaliyetleri ile bir metabolizma gerçekleştirir. Ekonominin her alandaki hakimiyeti ve kent-kır ayrımı metabolizmaya da zarar verir. Metabolizmada öyle bir yarılma gerçekleşir ki bu yarılma onarılamaz hale gelmiştir (Foster, 1999). Dolayısıyla hem üretim süreci hem de beslenme, üretim sürecinin bir parçası olmaktan çıkıp pazar için satılacak alınacak ve üzerinden kar elde edilebilecek şekilde popüler ifadelerle süslenerek bir olgu haline almıştır.

Beslenmenin tüketim kültürünün etkisine açık hale gelmesi bireyin doğasına yabancılaşmasını ifade etmektedir ki birey, yabancılaştıkça daha çok tüketir hale gelecektir. Tüketim kültürünün, sağlık için yola çıkan bireyde yarattığı tüketme hissi ile beslenmeye yönelmesi, küresel şirketlerin beslenme üzerinde neden soru işaretleri yarattığını açıklayan bir neden olarak öne sürülebilir. Tüm bu incelenen literatüre dayalı olarak gerçekleştirilen çalışmada, beslenme ve sağlık ilişkisinde ortaya çıkan beslenmecilik, gastro anomi ve yabancılaşma durumlarının nasıl deneyimlendiği Oltu ilçesi özelinde tartışılmıştır.

Yöntem

Sosyal bilimlerde yapılan araştırmalarda dört temel bakış açısından hareket edilmektedir (Merriam, 2018:10). Pozitivist, yorumsamacı, eleştirel ve postmodern (post

yapısalcı) yaklaşım olarak isimlendirilen bu yaklaşımlardan çalışmada; yorumsamacı yaklaşım belirlenmiştir. Yorumsamacı yaklaşımın işaret ettiği gibi çalışmada nitel araştırma yöntemi esas alınmıştır. Nitel araştırma yönteminin yöntem olarak belirlenmesinde ise olgulara ve olaylara ilişkin tanımların inşa süreçlerini ortaya koyma isteği belirleyici olmuştur. Merriam (2018) nitel araştırmaları tanımlarken toplumsal etkileşim sırasındaki süreci ve üretilen anlamların önemini altını çizmiştir. Bundan dolayı elde edilen veriler etraflı ve zengindir.

Çalışmada ulaşılmak istenen tümevarımsal zenginlik isteği nitel yöntemin seçilmesinde belirleyici olmuştur. Ayrıca nitel yöntemin seçilmesinden hareketle sağlığın anlamını inşa süreçlerini anlamının bu çalışmada amaç olarak seçilmesi, durum çalışması yapma gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Chmiliar (2010), durum çalışmasını bir sistemin çoklu veri toplanarak derinlemesine incelenmesini içerdiğinden bahsetmektedir. Böylelikle elde edilen sonuçlar, durumun neden bu şekilde oluştuğunu açıklamamız açısından yardımcı olacaktır (Davey, 1991).

Örneklem/ Çalışma Grubu

Çalışmada örneklem seçiminde olasılıksız (olasılıklı olmayan) örnekleme stratejilerinden amaçlı örnekleme tekniği kullanılmıştır. Amaçlı örnekleme tekniklerinden kartopu örnekleme tekniği ile otuz görüşmeci belirlenmiştir. Buna göre araştırma evreninden anahtar bir görüşmeci ile görüşmeler başlamış ardından görüşmecilerin bilgilerini paylaştıkları kişiler üzerinden görüşmeler devam etmiştir. Araştırmada kartopu örnekleme, örneklemin belirlenmesinde hem görüşmecilere kolaylıkla ulaşmak hem de heterojen bir grubu hedef almak açısından belirleyici olmuştur. Burada heterojen bir grup ifadesi Oltu'da yaşayan ve herhangi bir ölçüte bağlı kalınmadan herhangi bir bireyle görüşme yapma durumunu ifade etmektedir.

Kartopu örnekleme, evrenin büyüklüğü ve bilginin derinliği hakkında bilgi sahibi olunmadığında kullanılabilir örneklem tekniğidir (Patton, 2005). Araştırmamızda Flick (2014)'in kartopu örneklemesinin seçiminde dikkat ettiği gibi görüşmeye öncelikle hangi katılımcı ile başlamalıyım şeklinde sorduğu başlangıç sorusuyla başladığından kartopu örneklemesinin seçilmesinin uygun olacağı düşünülmüştür. Neticede araştırma yapılan sahada kimin üreten kimin tüketen olduğu bilinmemekle birlikte kimin üretim ilişkilerinden

haberdar olduğunu da bulmak amaçlandığında kartopu örneklemesine ihtiyaç ortaya çıkmıştır.

Çalışmada görüşme yapılacak kişilerin belirlenmesinde ve görüşmelerin gerçekleştirilmesinde görüşmecilerin, görüşme için yeterli zamanları ve istekleri olmasına özen gösterilmiştir. Burada Creswell (2018:48)'in dediği gibi “susturulmuş sesleri duyma ihtiyacı” bu araştırmanın yapısını belirlemişse de görüşmecilerin görüşme isteği, araştırmanın niteliği açısından önem arz etmektedir. Görüşmeler, görüşmecilerin istedikleri yerlerde gerçekleştirilmiştir. Görüşmeyi gerçekleştirirken onların nerede konuşmak istedikleri sorularak onların yönlendirmesine izin verilmiştir. Genelde görüşmeler, görüşmecilerin iş yerlerinde gerçekleştirilmiştir. Yine aynı şekilde günün istedikleri zaman diliminde görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Görüşmeciler ağırlıklı olarak öğle aralarında görüşmeyi tercih etmişlerdir. .

Görüşmeci sayısının otuz ile sınırlandırılması, araştırma örnekleminin kendini tekrarlayan içeriklerle sorulara cevap vermelerinden kaynaklanmaktadır. Konuya ilişkin farklı bir bilgiye ulaşamadığı durumda görüşmeler sonlandırılmıştır. Görüşmeciler arasında hem tarımsal üretim yapan hem de yapmayan bireyler olduğu gibi cinsiyet olarak da kadın ya da erkek sınırlandırılmasına da gidilmemiştir. Bu sebeple araştırmada tarım yapmayan grup arasında on iki kadın üç erkek; tarım yapan grup arasında ise on iki erkek üç kadın görüşmeci ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Cinsiyetin, tüketim kültüründe önemli bir belirleyici olmadığı; tüketim kültürünün hem kadına hem de erkeğe seslendiği bilinmektedir (Turner, 2011; Bocock, 2014). Neticede artık kadınlar kadar erkeklerin de tüketerek kimlik inşa ettikleri bilinmektedir (Erdoğan, 2015). Ayrıca görüşmecilerin medeni durumlarında sınırlandırılmaya gidilmemiştir. Yine aynı şekilde araştırma örnekleminde görüşmecilerin ekonomik durumu belirleyici olarak dikkate alınmamıştır. Neticede tüketim kültürü, küreselleşmenin etkisiyle herkese seslenmektedir. Öyle ki konu sağlık olduğunda herkesi kapsama ve herkesi ekonomik durumuna göre ayırmadan tüketime yönlendirme söz konusudur (Karakuş Umar, 2019: 72). Araştırma örnekleminde belirleyici olarak sadece on sekiz yaş üstü bireylere yer verilmiştir. Böylelikle görüşmecilerin, beslenme özelliklerinin şekillenmiş olması yani beslenme alışkanlığı kazanmış ve bunu da devam ettirmiş olmasına dikkat edilmiştir.

Veri Toplama Araçları

Nitel veriyi toplamak için açık uçlu soruların yer aldığı yarı yapılandırılmış görüşme formlarından yola çıkılarak derinlemesine mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Yarı yapılandırılmış görüşme formlarının tercih edilmesinde belirli konu başlıklarının not edilerek alanda sorulması böylelikle alandan zengin verilerin elde edilmesinin yanında bir sonraki aşamada ortaya çıkan ve tahmin edilmemiş soruların da ortaya çıkarılarak cevaplandırılması amaçlanmıştır. Katılımcılar ile gerçekleştirilen görüşmelerde görüşmecilerden izin alınarak ses kayıt cihazı kullanılmıştır. Ayrıca görüşmeler sırasında katılımcıların davranışlarına da dikkat edilmiş ve bunlar arasında önem arz edebilecek olanların gözlem notları alınarak bulgular kısmında belirtilmiştir.

Veri Analizi

Görüşmeler sonrasında alandan elde edilen veriler, öncelikle nitel veri analiz tekniklerinden içerik analizi ile analiz edilmiştir. Görüşmelerden elde edilen veriler, tematik bir analizden yola çıkılarak belirli temalar altında sınıflandırılmıştır. Ayrıca görüşmeciler kendi içerisinde tarım yapan ve yapmayanlar olarak kodlanmıştır. Buna göre görüşmecinin A grubunda yer alması tarım yapıyor olmasını; B grubunda yer alması ise tarımla uğraşmıyor anlamını taşımıştır.

Araştırmadaki geçerlilik ve güvenilirliği sağlamak amacıyla Özdemir Baki (2017:86-87)'nin çalışmasında yer alan geçerlik ve güvenilirlik ölçütlerinden yola çıkılarak bir değerlendirmeye gidilmiştir. Buna göre araştırmanın geçerliliğini sağlamak amacıyla araştırmada veri toplama sırasında sadece yarı yapılandırılmış soru formuna bağlı kalınmayarak aynı zamanda gözlem verileri de dikkate alınmıştır. Alandan görüşmeler yapılarak ayrılmak yerine görüşmeler öncesinde ve sonrasında alanda ilişkiler geliştirilmiştir. Görüşmecilerle birebir zaman geçirilmiştir.

Araştırmanın güvenilirliği konusunda ise araştırma örnekleminde yer alan görüşmecilerin sosyal ve ekonomik durumunu betimleyecek kişisel özelliklerine yer verilmiştir. Hem araştırma verilerinin toplanmasında hem de araştırma verilerinin analizinde alan dışından ve alan dâhilindeki uzmanlardan destek alınmıştır. Ayrıca araştırma sürecinde araştırmanın rolü gerekli betimlemelerle detaylı bir şekilde verilmeye çalışılmıştır. Böylelikle araştırmacının süreç içerisindeki ön yargılarının da açıklanmasına imkân verilmiştir.

Çalışmada yer alan ana konular; çok uluslu gıda şirketleri ile yerel üreticinin ilişkisi, beslenmenin sorunsallaştırılması bağlamında Oltulu yerel üretici ve tüketicinin beslenmeye ilişkin deneyimleri ve tüketim kültürü ile ilişkisi bağlamında sağlıklı olana ulaşmak adına yerel üretici ve tüketicinin deneyimleri şeklinde belirlenen konular üzerinden şekillenmiştir. Bu bağlamda çalışmada aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır.

i. Çok uluslu gıda şirketleri ile yerel üreticinin ilişkisi yerel üretimde söz konusu mudur?, ii. Oltulu yerel üretici ve tüketici, beslenme ve sağlık arasında kurulan ilişkiyi nasıl deneyimlemektedir?, iii. Görüşmecilerin beslenme hakkında yeni arayışlar içerisinde oldukları söylenebilir mi?

Bulgular

Çalışmaya katılan görüşmecilerle; sağlığın anlamını inşa etme süreçleri ve bu süreçte etkili olan beslenme faktörü üzerine mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Beslenme odak noktası olarak seçildiğinden görüşmeciler; bulgularda tarım yapan ve yapmayan olarak ayrılmıştır. Ancak belirtmelidir ki tarım yapan kesimin de zihninde tarımla uğraşmayan kesim kadar soru işaretleri vardır. Örneğin GDO ve hormon konusunda görüşmecilerin düşüncelerine başvurulduğunda hem tarımsal üretim yapanlar hem de yapmayanların birbirinden çok farklı görüşlere sahip olmadıkları görülmüştür. Bu durum, GDO ve hormon konusunda halkın yeterli ve güvenilir bilgiye sahip olmadığına işaret etmektedir. Bir görüşmeci (A13, Erkek, 42) halkın her konuda yeni kavramlardan haberdar olmadıkları konusuna şöyle açıklık getirir; “annem benden deterjan istediğinde halen daha tursil al bana der. Yeni markalardan hiç haberdar değildir. Bu sebeple bizim insanımız da ne hormon ne GDO bilemez. Ayırt edemez. Çünkü ne çiftçiyi bilinçlendirecek bir sistem var ne de burada çalışan mühendislerimiz onları bilinçlendirebilecek kadar bilinçli” demiştir.

Oltu'da tarım üreticisinin sorunlarının odak noktasında tarıma ilginin azalması (mazotun, tohumun ve sulamanın pahalı olması vb. sebebiyle) ve nüfusun önemli bir kısmının büyük kentlere göç ettiği gerçeği yer almaktadır. Aynı zamanda kalan nüfusun göçten kaçındığı görülmektedir. "Geçen hafta oğlum İstanbul'a taşındı. İşsiz burada. İş var ama kendisi çalışmıyor. Biliyorum. İstanbul'da işsiz kalacak. Onun için şimdiden evimi kiraya verip ona para göndermeyi düşünüyorum. En azından ona bir gelir kapısı olur (A10, Erkek, 70). “Artık seksenlerdeki gibi gözümü kapattım İstanbul'a gidiyorum. Burada bir şey yok belki orada vardır şeklinde bir tavır yok. Tabi ki medya sayesinde artık İstanbul'da da

işsizlik olduğunu görebiliyoruz. Giden var mı? Tabii ki büyük sermayesi varsa giden de var ama zaten sermayesi varsa burada kalmayı tercih ediyor. Yeni işlere giriyor. Kahve açıyor. Kafe açıyor ya da polislik askerlik gibi yeni iş imkânlarını deniyor” (A15, Erkek, 24). "Benim durumum şu an çok kötü. Batmış durumdayım. Biraz ektiğim var. O bana yetiyor ama diğer ihtiyaçlarımı karşılamak için kredi kartından harcıyorum. Ben bu halde İstanbul'da şu an aldığım maaşı alırım zaten. Gitsem ev kiram da olacak. Ondan gitmemin hiç bir anlamı yok. Daha çok batarım" (A14, Erkek, 38).

Kente göç eden nüfusun aynı zamanda ilçe ile bağlantısının kopmadığı bilinmektedir. "Göç edenler, yazın gelip erzakını alıp gidiyor" (A12, Kadın, 39). Oltu'da kalıp, üretim gerçekleştiren ve tarımdan güzel kazandığını iddia eden görüşmecilerle yapılan görüşmelerde (A15, Erkek, 24); "biz hep kendimize yetecek şekilde üretiyorduk. Hala da öyle üretiyoruz." diyen görüşmecilere de rastlanmıştır. Ayrıca ekilecek alan var ama biz artık yaşlandığımızdan ve çocuklarımıza öğretemediğimizden ne biz ekebiliyoruz ne de onlar ekebiliyor. Aslında eksek evin tüm sebze ve meyvesini toprağımızdan karşılarız. Son zamanlarda traktör de kullansak diye düşündük ancak tarlalarımız engebeli olduğundan onları da kullanamıyoruz..." diyen görüşmeci (A14, Kadın, 56) de Oltu özelinde tarımın durumunu kısaca açıklamaya çalışmıştır.

Çok uluslu gıda şirketleri yerel üreticinin elindeki toprakları ya da ürünü alarak yerel üreticiyi zamanla mülksüzleştirebilmektedir. Bu durum, beslenmenin sorunsallaştırılmasının temelindeki oluşum olarak düşünülmüştür. Söz konusu oluşum, Oltu'da yerel üreticinin de karşılaştığı bir durum olarak karşımıza çıkmıştır. Bir görüşmeci (B6, Erkek, 45) çok uluslu gıda şirketlerinin Oltu'da üretim yapıp yapmadığına ilişkin soruya "Oltu'nun Narman yolunda dışarıdan şirketler geldiğini buradaki bir kişinin toprağında ayçiçek ürettiğini ve sonradan bunları üretenden satın aldığını duymuştuk. Ama onun dışında şirketlerin kimsenin toprağını satın aldığını duymadık" şeklinde verdiği cevapla Oltu'da mülksüzleştirilmenin gerçekleştirilmediği ancak sözleşmeli çiftçilik yöntemlerinin deneyimlendiği görülmüştür. Yine bir görüşmeci (A13, Erkek, 42) "bir meyve suyu markası, hormonsuz meyve ağaçları aradı burada burası bakir toprak sonuçta ancak verimin az olması sebebiyle buradan hammadde sağlayamayacağını anlayınca geri çekildi" diyerek büyük şirketlerin buraya ilgi duyduğunu belirtmiştir.

Oltu'da neden çok uluslu şirketlerin yer almadığına ilişkin soruya bir görüşmeci (A7, Erkek, 40) “hem maliyetler yüksek hem de eski verim yok. Neden şirketler bizim ürünümüzü almak istesin ki ?” diyerek çok uluslu şirketlerin Oltu'ya ilgi göstermediğini dile getirmiştir. Ancak konuşmanın ilerleyen aşamalarında çok uluslu şirketlerin tarım ürünlerinin kullanıldığına ilişkin bir takım görüşler öne sürülmüştür. “Eskiden atalarımız hayvan gübresi ile toprağı sürüyordu. Biz suni gübre kullanıyoruz. Bunun da topraklarımızı verimsizleştirdiği söyleniyor” diyerek çok uluslu şirketlerin ürünlerinin satın alındığı gözlenmiştir.

Görüşmeler sırasında bir yerel üretici hem GDOlu tohumları kullandığını hem de ata tohumlarını kullandıklarını (A3, Erkek, 43), “artık organik şeyler yemiyoruz. Bir tane organik şey yemiyoruz. Hep suni şeyler yiyoruz. Domatesimiz unumuz hep suni. A'dan z'ye suni.” diyerek tükettiğini tanımlamaya çalışırken ürettiğinin de GDOlu olduğunu belirtmiştir. Ancak bir diğer görüşmeci üretim sürecinde asla GDO kullanmadığına dikkat çekmiştir. “Ben biliyorum çünkü biz tohum almıyoruz. Zamanında ektiğimiz tohumları kullanıyoruz. Hatta biz ilaçlama ya da kimyasal madde kullanmıyoruz” (A1, Erkek, 35). İlçede hormon ve tohum satan ziraat mühendisi görüşmeci (A13, Erkek, 42) ise hormonu dört ilçeye yani Oltu, Narman, Olur ve Şenkaya'ya ben satıyorum. Hormon ilacının ekim zamanından itibaren dokuz kere bitkiye verilmesi gerekiyor ancak bizim çiftçimiz bir kere bile almaya gelmiyor. Yani batıya oranla bizim çiftçimiz aslında ne GDO ne de hormon kullanmıyor” diyerek ilçede hormon kullanımının yaygın olmadığını belirtmiştir.

Görüşmecilere sadece Oltu'da değil ülkede GDO üretiminin yasak olduğu söylendiğinde durumu büyük bir şaşkınlıkla karşıladıkları görülmüştür. “Nasıl olamaz. Eğer öyleyse biz neden sürekli bu konuyu konuşuyoruz” diyen görüşmeci (B13, Kadın, 20) ile “E o zaman o şekli ve tadı bozuk olunca ne oluyor” şeklinde cevap veren görüşmecinin (B14, Kadın, 20) ülkedeki yasal süreçler hakkında da bilgi sahibi olmadığı görülmüştür. Bazı görüşmecilerin ifadelerinden Oltu'da hem tarımsal üretim yapanların hem de ürünleri tüketenlerinin bir kısmının GDO konusunda yeterince bilgiye sahip olmadıkları gözlenmiştir.

Görüşmeler sonucunda Oltu'daki arazinin küçük ve parçalı yapıya sahip olması ve verimsizliği nedeniyle görüşmeciler, çok uluslu şirketler tarafından Oltu tarımına ilginin yoğun olmadığını belirtilmesine karşın üretilenlerde yerel ürünlerin yanında çok uluslu

şirketlerin tohumlarının ve gübrelerinin kullanıldığı dile getirilmiştir. Ayrıca tohumlar, GDOlu değildir ve hormon kullanımını da sıklıkla tercih edilmemektedir.

“*GDO değil Hormon...*” Yerel üreticinin yoğun bir şekilde bulunduğu bu alanlarda beslenme ve sağlık ilişkisi özelinde yapılan görüşmelerde öncelikle “beslenme ve sorun” denilince akıllarına ne geldiği sorulmuştur. Bu soruya bir görüşmeci “Beslenmenin sorun haline gelmesi denilince aklıma obezite geliyor, kanser geliyor. Direkt hastalık geliyor aklıma.” (B1, Erkek, 30) diyerek beslenmenin sağlıklı ilişkisini ortaya koymaktadır.

Beslenmenin sorun olarak düşünülmesinin sebebi sorulduğunda ise bir görüşmeci; “...Çünkü artık organik şeyler yemiyoruz. Bir tane organik şey yemiyoruz. Hep suni şeyler yiyoruz. Domatesimiz unumuz hep suni. A'dan z'ye suni...” (A3, Erkek, 43) diyerek beslenmenin arka planında yiyeceklere yapılan müdahalelere işaret edilmiştir.

Besin maddelerine yapılan müdahaleler üzerine yapılan bir görüşmede ise görüşmeci (A8, Erkek), “...Yediklerimizin tadı bozuk olduğunda ona GDO değil hormon diyoruz...” diyerek GDO'nun tadını bozduğunu ancak hormonun sadece büyütücü etkisi olduğunu belirtmiştir. Ayrıca her ikisinin de sağlık açısından düşünüldüğünde aynı zararları vereceğini de eklemiştir görüşlerine “... Tabi ki her ikisi de aynı şey. Bize zarar verecek biliyoruz ama yiyoruz...”

“*Bir müdahale kolaylıkla gizlenebilir...*” Gıdalara müdahalenin yapılıp yapılmadığına; müdahalelerin ne olduğuna ya da tükettikleri gıdalarda müdahalelerin olduğunu nasıl anladıklarına ilişkin sorular görüşmecilere sorulduğunda ise “Tabi ki müdahale yapılıyor. Eskiden küçücük olan çilekler artık kocaman kocaman... Tohumların bu sebeple hormonlu olduğunu normal olmadığını düşünüyorum.” (B9, Kadın, 34) diyerek gıdalara müdahaleyi, gıdalardaki şekilsel farklılıklardan anladığını belirtmiştir. “Ben bir gıdaya müdahale yapıldığını kokusundan anlıyorum” (B4, Kadın, 60) diyen görüşmecinin yanında “bir yoğurt alıyorsun neredeyse iki hafta dolapta bozulmuyor... Bunun neresi normal” (B3, Kadın, 32) diyen bir diğer görüşmeci ise gıdalara yapılan müdahalelerin geleneksel olandan farklı özellikler gösterdiğini vurgulamıştır. Başka bir görüşmeci ise ne şekilsel ne de özellik olarak GDOların anlaşılamayacağını belirtmiştir. “Bence anlayamazsın, ne yapılıp ne edildiğini bir gıdaya anlayamazsın çünkü zaten içeriğinde olan bir müdahale kolaylıkla gizlenebilir” (B1, Erkek, 30).

Görüşmecilerin gıdalara yapılan müdahaleler konusunda bir noktada birleşmemeleri neye göre tükettikleri ve neyi tükettikleri sorusunu akıllara getirmektedir. Tarım yapan bir görüşmeci, içinde bulunduğumuz durumu hazır tüketimin bir sonucu olarak değerlendirirken tüketilmesi gerekeni üretilen olarak değerlendirmektedirler. Buna göre bireyler, kendileri ürettiklerini tükettikçe sağlığa ulaşabileceklerdir. “Sebepten, organik yiyeceklerin ve yaşamın olmaması... Hazıra bağlıyorum sağlıksızlığı. Ona bağlıyorum yani. Toprakten el çekmek yani... (A1, Erkek, 30)

“Biz, atalarımızdan dedelerimizden ne gördüysek öyle üretiyoruz. Bu da sağlıklı demektir.” (A7, Erkek, 40) diyen bir görüşmeci ise geleneksel olarak gördüklerinin ne olduğuna noktayı koymaktadır. Buna göre atalardan ve dedelerden öğrenilen geleneksel üretim tarzı, bireylerde güven yaratmaktadır. Oltu’da tükettiğinde güven hissinin olduğunu belirten bir diğer görüşmeci ise “Oltu küçük bir yer, ister istemez pazara gittiğinizde acaba doğal mı diye düşünmüyorum. Çünkü zaten buraya hormonlu gıdanın gelebileceğini düşünmüyorum” (B3, Kadın, 32) diyerek Oltu’ya güvendiği için tüketim malzemelerinin de sağlıklı olduğuna inandığını ileri sürmüştür.

“Benim için güven vermesinden ziyade alışverişe ayracağım zamanın az olması ya da eve gittiğimde hemen yemek hazırlayabileceğim maddelerin olması önemli. O sebeple pazardan alışveriş yapmıyorum mesela çünkü arabam yok eve getirmek yük geliyor. Marketten alıp, market arabasıyla eve dönebiliyorum. Ayrıca konserve yiyorum. Eve gidince saatlerce yemeğin pişmesini beklemiyorum. Dondurulmuş ya da konserve gıdalar benim işimi görebiliyor. Tabi ki eskiden zamanım olduğunda yapabiliyordum ama çalışan bir kadın olarak hazıra yönelmek zorunda kalıyorum diyebilirim” şeklinde bir açıklama yapan görüşmeci (B12, Kadın, 31) ise alışverişlerinin sağlıklı olan ya da olmayana göre şekillenmediğini; sağlıklı beslenmenin tercihleri arasında yer almadığını belirtmiştir.

“Pahalı olanı seçiyorum” Görüşmeler sırasında görüşmecilerin sağlık söz konusu olduğunda bir ürüne daha fazla harcama yapabilecekleri ortaya çıkmıştır. Bir görüşmeci (B7, Kadın, 30), “evin pazar harcamalarını ben yapıyorum bu sebeple de sağlıklı olanı almaya çalışıyorum. Örneğin bir yerde domates üç lira diğer yerde dört lira olduğunda çoğunlukla pahalı olanı seçiyorum” diyerek sağlık söz konusu olduğunda daha fazla harcama yapabileceğini belirtmektedir.

“Fiyattan Önce Görüntü...” Sağlıklı olan gıdaya ulaşmak için daha fazla harcama yapabileceğini belirten bir görüşmeci (A8, Erkek, 60) ise pahalı olmasına bakmam daha iyi olanı alırım diyerek “daha iyi olanı” sadece ücretin belirlemediğini ortaya koymuştur. Bu görüşmede “daha iyi olan” yani daha sağlıklı olan tanımı GDO ve hormon konusunda yaşanan bilgi fazlalığı gibi görüşmecilerin kafasında net değildir.

Öyle ki bir görüşmeci (B8, Kadın, 29), “Ezik domates olup olmamasına bakıyorum. Beyaz olmamasına bakıyorum. Sonuçta eve gidince yemek istiyorum ve pişmiş olması gerekiyor” diyerek sadece ürünün fiyatının değil dış görünüşünün de sağlıklı olmasında etkili olduğunu söylemiştir. “Mıncıklarım, dokunurum bir sebzeye ona göre alırım fiyatına göre değil” diyerek görüşmeci (B9, Kadın, 34), elleriyle kavrama hareketleri yaparak sağlıklı olan sebzeği nasıl ayırt ettiğini göstermeye çalışmıştır. “Fiyattan önce görüntü ve lezzet benim için önemli diyen bir diğer görüşmeci (A12, Kadın, 39) ise fiyata ancak seçim yapmadığımda bakıyorum. Onun dışında fiyat benim için önemli değil fiyatı yüksek veya düşük olsa da bildiğimi alıyorum.” demiştir. “Örneğin iki kasa domates ve yan yana duruyor aynı fiyatta olsun ben onların etiketine bakıyorum. Bu beni çok etkiliyor. Mesela “köy domatesi” dediğinde onu satın alıyorum” diyen bir görüşmeci (B9, Kadın 34) ise bir gıda maddesinin sağlıklı olduğunun satıcı tarafından belirtilen ifadelerle de ilişkili olduğunu ortaya koymuştur.

Tüm bu görüşlerden farklı olarak fiyatın sağlıklı olana değil aksine sağlıksız olana işaret ettiğini belirten bir görüşmeci (B10, Kadın, 65) ise “parlak olan ya da pişmiş olan sağlıksızdır. Bir şeyin pahalı olması da sağlıksızdır. Geçen gün salkım domates aldık. Onun sağlıklı olduğunu söylüyorlar. Ama eve getirdik yiyemedik mesela. O kadar kötü kokuyordu ki...” diyerek kafa karışıklığını bir kez daha ortaya koymuştur.

Bilgilendirmenin kim tarafından yapıldığı önem arz etmektedir. “Yerli mi ithal mi” ifadesi benim bir ürünü almamda etkili olduğunu söyleyen görüşmeci (B8, Kadın, 29), yerli olanın sağlıklı olacağına ilişkin bilginin kaynağı sorulduğunda “deneyerek” bu bilgiye vardığını öne sürmektedir. Öyle ki tarımla uğraşan görüşmeciler için deneyim önemli görülmektedir. Bir görüşmeci (A11, Erkek, 41), “dışarıdaki tohumu göz görmüyor nasıl ekilmiş nasıl üretilmiş görmediğimiz için güven vermiyor bize” diyerek deneyimin önemi vurgulanmıştır.

Deneyimin yanında uzman tüketiminin de bireylerde sağlığın anlamını inşa ettiği görülmektedir. Günde en az üç saat televizyon izlediğini belirten bir görüşmeci (B10, Kadın, 65), kendi sağlığından bahsederken “ben sürekli televizyondan duyuyorum oradaki doktorlar şekerime bunların iyi geldiğini söylüyorlar” diyerek sağlığın anlamını inşa ederken medyayı ve medyada içerik üreten uzmanları işaret etmiştir. Yine başka bir görüşmeci (B10, Kadın, 31) ise “çocuğuma elma püresi yediriyorum. Bunu da sosyal medya üzerinden takip ettiğim bir doktorun önerisi üzerine yapıyorum. Bu doktor normalde ablamın doktoru ve o bana önerdi. Ondan takip ediyorum ve memnunum” diyerek sağlığın anlamını inşa etmede sosyal medyanın etkisini ön plana çıkarırken ayrıca sosyal çevrenin etkisini de işaret etmiştir. Fazla kilolarını vermek istediğini belirten görüşmeci (B15, Kadın, 27) “İnstagramda bir doktor takip ediyorum. O kalori hesabı yapmamızı ve haftada bir gün de kendimizi ödüllendirebileceğimizi söylüyor. Onun dediklerini uyguluyorum” diyerek sosyal medyanın sağlık anlamını inşa etmedeki rolünü vurgulamıştır. Görüşme sırasında görüşmeci, telefonundaki not uygulamasını göstererek aldığı kalori hesabını bu yolla anlatmaya çalışmıştır.

Kitle iletişim araçlarının, sosyal medyanın ya da sosyal çevrenin etkisiyle inşa edilen sağlığın anlamı, moda olan ifadelerle çevrilmiştir. Bu konuda bir görüşmeci “mesela bu aralar yumurtayı tüketmemiz söyleniyor ama on sene önce yumurta zararlı bir şey gibi sabah kahvaltısında bir tane yedikten sonra çok yememiz gerektiği söyleniyordu...” (B1, Kadın, 30) diyerek moda ifadelerle vurgu yapmıştır. “...Avokado mesela artık kahvaltılarda kullanılıyor. Ama önceden böyle bir şey yoktu kahvaltı kültürümüzde. Kahvaltıdaki yulaf mesela... Ben de kullanıyorum ve sağlığım için yiyorum” diyen bir diğer görüşmeci (B11, Kadın, 32) ise görüşmeyi gülerek sürdürmüştür ve sağlığın anlamının, popüler tüketim maddeleri üzerinden inşa edildiğini öne sürmüştür.

Tartışma

Sağlıklı beslenmenin ne olduğunun kafalarda soru işaretleri yaratmasının çıkış noktası, insan ve doğa ilişkisinin kopması olduğunu belirtmiştik. İnsan ve doğa ilişkisi, beslenme alışkanlıklarının en önemli belirleyicisi olarak düşünülebilir. Endüstrileşme ile başlayan insan ve doğa arasındaki kopuş; endüstrileşmeden kaynaklanan etkileri sosyal hayatlarına yansıtmaları ile bireylerin, beslenme davranışlarını şekillendirmesinde etkili olmuştur. Sağlıklı beslenme ve geleneksel gıdalara çalışmasında yer veren Kocatepe ve Tırıl

(2015:56), kentlerin büyümesi, ulaşımına daha fazla zaman harcanmak zorunda kalınması, kadının kamusal alanda daha fazla yer bulması, vardiyanın ortaya çıkması gibi sosyolojik durumları öne sürerek bireylerin gelenekselden uzaklaşma sebeplerini temellendirmektedir. Buna göre gelenekselden uzaklaşmak, üretim ve tüketim ilişkilerinin yeniden düzenlenmesine neden olmuştur fakat bireylerin, kent-kır bağlarının kopmaması ya da kentlere yığılma ile kentleşememeleri durumu, geleneksel gıdalara geri dönüşün zeminini oluşturmaktadır.

Yapılan görüşmeler sırasında sadece bir görüşmecinin sağlıklı beslenme kaygısı olmadığı, önemli olanın zaman ve kolaylık olduğu bu sebeple de endüstriyel ürünlere hayatında yer verdiği görülmektedir. Görüşmeci, geleneksele dönüşün bir anlamda yaşadığımız sosyal hayatta, iş koşulları nedeniyle olanaklı olamadığını açıklamaya çalışmıştır. Birey, kendi özelinde beslenmeyi sorun haline getirmediğini göstermeye çalışır ki beslenmede onun için önemli olan sosyal hayatına uygun bir beslenme şeklidir. O halde verilen örnek, metabolik yarılmayı ifade etmektedir. Bu görüşmeci her ne kadar metabolik yarılmayı simgelese de Oltu genelinde insanın doğadan uzaklaşması gibi bir davranışın yaygın olmadığı görüşmeler sırasında ortaya çıkmıştır. Aksine tarımsal üretim yapan görüşmecilerde epistemolojik yarılma durumunun da söz konusu olmadığı net bir şekilde söylenebilir. Görüşmeciler, ekim dikim süreçlerindeki bilgiye hakimdir. Ancak genele bakıldığında görüşmecilerin örneklerinde "tarımdan kopuş" söz konusudur. Birçok yakın akraba sadece tarım yapamadığından dolayı Bryceson (2002:726)'un çalışmasında olduğu gibi gelir getirici yeni faaliyetler, yeni meslekler ya da göç sebebiyle tarım merkezli yaşamdan uzaklaşmışlardır. İşletmecilik ve ticaret, görüşmecilerin Oltu'da kalma sebebi olarak ortaya çıkan yeni ekonomik faaliyetler olarak karşımıza çıkmıştır. "Yeni kırsallık" olarak Kay (2006:463)'ın Latin Amerika çalışmasında yer alan kırsalda yeni gelir getiren faaliyetlerin ortaya çıkması Oltu'da da görülmektedir. Ancak bilinmelidir ki bu bir zorlama stratejidir çünkü amaç Oltu'da kalmayı istemek değil büyük şehirlerde işsiz kalınabileceği gerçeğini kabul etmektir.

Görüşmeler sırasında geleneksel gıdalara dönüşün; endüstrileşmenin yarattığı etkilerin bir uzantısı olarak ortaya çıkmadığı söylenebilir. Burada geleneksele dönüş yoktur çünkü gelenekselden kopuş yoktur. Görüşmecilerin üretimde ya da tüketimde doğal olanı tüketmek isteği içinde bulunulan kültürel yapının bir sonucudur beslenmenin sorunsallaştırılması sonucu ortaya çıkan bir durum değildir. Bu durum sadece

kentlileşemeyen bireyin sosyolojik durumudur. Dolayısıyla tartışmamıza başlarken denilebilir ki ülke genelinde sosyolojik açıdan “kır-kent” kopuşu yaşamayan yani “kentlileşemeyen birey” durumu söz konusudur. Bu da geleneksele dönüşün, beslenmenin sorunsallaştırılmasının olmaması durumunda da gerçekleşeceğini göstermektedir.

Özelde beslenmenin sorunsallaştırılmasının nedeni, endüstriyel üretim ve tüketim süreçlerinin bir sonucudur. Söz konusu süreçler ise ancak çok uluslu gıda şirketlerinin küresel boyutta tarıma etkisi ve yerel üreticinin ortaya çıkan ekonomik ilişkiden etkilenmesi durumunun anlaşılmasından ibarettir. Yapılan görüşmelerden yola çıkıldığında beslenmenin sorunsallaştırılmasının temelinde yatan olgu olarak çok uluslu gıda şirketleri ile yerel üreticinin ilişkisinde Oltu'nun küresel etkilere açık olduğu görülmektedir. Bir görüşmeci, pazara yönelik üretim yaptığını ve organik ürünlerini kendi yemeden pazarda sattığını belirtirken küreselin etkili olduğunu bize göstermiştir. “pazara yönelik üretim” ifadesi Keyder ve Yenal (2015:19)'ın çalışmasında bir anlamda köylünün üretim şeklindeki değişimin kanıtıdır ancak hem ekim alanlarının kısıtlı olması hem de toprağın verimsiz olması sebebiyle Oltu'da çok uluslu şirketlerin yoğun bir şekilde faaliyet gösterdiği söylenemez.

Çok uluslu şirketlerin Oltu'da yoğun bir şekilde faaliyet göstermemesi, tüketicilerin ve üreticilerin küresel ürünleri kullanmadığı anlamına gelmemektedir. Özellikle tohumlar ve üretim teknolojileri, küresel şirketlerin ürünleri olarak karşımıza çıkmaktadır ancak sıklıkla tercih eden ata tohumu ya da melez tohum kullanımıdır. Ziraat mühendisi görüşmeci melezleştirilen tohumları sattığını belirtmiştir. Ayrıca hormon kullanımının da olmadığı görüşmeler sırasında ortaya çıkmıştır. Oltulu üretici ve tüketiciler, küresel ürünlere ilişkin fikir sahibidirler ki bu durum bizi çalışmamıza yön veren gastro-anomi, beslenmecilik ve yabancılaşma kavramlarının Oltu'da nasıl deneyimlendiğini ortaya koymamız açısından önemlidir.

Gastro-anomi, beslenmecilik ve yabancılaşma kavramlarının merkezinde araştırmanın seyrine yön veren iki üretim tarzı vardır. Endüstriyel tarım, endüstriyel tohumların kullanılması ya da çok uluslu şirketlerin üretim sürecine dahil olması gibi unsurlarla dikkat çeken eylemleri tanımlamak için kullanılmıştır. Bu tarz bir ayırım, bizi Oltu'da küreselin etkisine götürmesi planlanarak seçilmiştir ve sonuçta Oltu'da endüstriyel üretimin gerçekleştiği görülmemektedir. Yerel üretim, sadece yerel tohumların yani ata

tohumlarının kullanıldığı geleneksel üretim tarzlarının tercih edildiği üretimdir ve Oltu’da yerel üretim söz konusudur. Ayrıca üretim yapan ve üretim faaliyetlerinde bulunmayan yerel üretici ve tüketici şeklinde tanımladığımızda bir süre sonra yerel üreticinin de bir tüketici olduğu gerçeği karşımıza çıkmıştır. Öyle ki görüşmeler sırasında çoğu üretici, üretim faaliyetlerinden yeterli verim alamadığından çoğu zaman ürettiğini dışarı satarak dışarıdan gıda alımı yaptığını belirten ifadeler kullanmıştır. Bu karmaşık yapılanma bize tüketim kültürünün gücünü göstermektedir. Şöyle ki görüşmeci, organik ürünlerin daha fazla getirisi olduğunu belirtirken kendisi kar elde etmek adına organik gıdayı satabilmektedir. O halde üretiyorum ve sağlıklı olmak için tüketiyorum ifadesi yerini üretiyorum ancak yeniden tüketebilmek için sağlıklı olandan vazgeçebilirim ifadesine bırakıyor denilebilir. Tarımsal üretici organik ürünlerin ticari getirisi daha fazla olduğu için organik tarım yaparken gündelik yaşamında bu ürünleri tüketecek alım gücüne sahip olmadığı ürettiklerini daha çok pazara sunmakta kendisi organik olmayan ürünleri tüketebilmektedir. Bu bağlamda beslenme ve sağlıklı ürünleri tüketme sürecinde ekonomik koşullar belirleyici olabilmektedir.

Yeniden tüketim ifadesi, çalışma içerisinde detaylandırılan ve tartışılması gereken konulardan bir tanesidir. Burada “sağlıklı olmak için organik beslenmek gerek” ifadesi yerel üretici için “organikten vazgeçebilirim” şekline düşünülebilmektedir. Organikten vazgeçebilme; üreticinin sağlıklı olmaktan ziyade önemli gördüğü farklı tüketim davranışlarının olması ya da pazardaki GDolu ya da hormonlu gıdaların kısa vadede bireye önemli zararlar veremeyeceğine inanması olarak düşünülebilir ki zaten bazı görüşmeciler, kısa vadede zararlı olduğu öne sürülen gıdaların zarar vermeyeceğini düşündüklerini belirtmişlerdir. Bu durum bize kuramsal açıdan “gastro-anomi” kavramını çağrıştırmaktadır. Neticede sağlık alanında beslenmenin çare olarak gösterilmesi birçok bilginin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Öyle ki hangi besinin sağlıklı hangi besinin sağlıklı olmasının yanında artık sağlıklı beslenmenin olumsuz sonuçlarının ne kadar sürede görünürlük kazandığı da önem taşımaktadır. Sonuç olarak gastro-anomi durumu ve yaşanan kafa karışıklığı bireyleri, farklı tarzda tüketime yönlendirmektedir. Örneğin hormonlu gıdanın pazarda alıcısı olduğu gibi yerel ürünlerin de pazarda alıcısı vardır. Sadece yapılan görüşmelerde yerel ürünlere etnosentrik eğilimler söz konusudur denilebilir. Sonuçta küresel olan yani GDO ve hormon gibi müdahaleler ile ziraat odalarından alınan tohumlar, sağlıklı

olarak nitelendirilmekte iken yerel tohumların (ata tohumlarının) sağlıklı olduğuna ilişkin fikirlerin baskın olduğu söylenebilir.

Yaşanan gastro-anomi durumu beslenmecilik davranışında da sağlıklı olarak adlandırılan şeyin ne olduğuna ilişkin fikirleri etkilemektedir. Sonuçta tüketim potansiyeli artan görüşmecilerin, önceki döneme göre gıda açısından daha fazla tüketme eğiliminde oldukları söylenebilir (Akarçay, 2016:130). Görüşmeler sırasında ürüne konulan fazla ücret etiketi ürünün sağlıklı olduğuna ilişkin anlam yaratırken bazı görüşmeciler pahalı olmanın sağlıklı olmadığı anlamına geldiğini ileri sürmüşlerdir. Yine farklı bir görüşmeci, pahalı olmanın aslında sağlıksız işaret ettiğini belirtmiştir. Bu durum bizlere tüketim kültürünün her anlamı sarıp sarmaladığını göstermektedir. Sağlıklı olan pahalıdır diyen de sağlıklı olan ucuzdur diyen de tüketerek sağlıklı olanı aramaktadır.

Görüşmeler sırasında gıdanın sağlıklı algılanması için etiketlerin yani bilgilendirici ifadelerin etkileyici olduğu görülmüştür. Bir anlamda gıda üzerinde yer alan etiketlerin, tüketim kültürüne hizmetinin önemli olduğu öne sürülebilir. Etiketler, yönlendirici ifadelerle doludur ve bireyleri sağlıklı olmak anlamına yönlendirmektedir. Beslenmecilik yani ne yediği ve içtiği ile oyun oynar gibi sağlıklı olacağı fikrine kapılan birey, sağlığın anlamını inşa ederken süreci tüketim davranışını çeşitlendirmek üzerinden şekillendirmektedir.

Nasıl besleneceğini bir çeşit oyuna dönüştüren birey, yabancılaşmanın kendisini yaşamaktadır. Yüzyıllardır beslenen birey, bugün kahvaltıda yulaf mı yumurta mı yiyeceğini düşünürken öğle yemeğini ortadan kaldırabilir. Akşam yemeğini akşam yediden önce yemeliyken akşam yemeğinden sonra ne yiyeceği konusunda kafa karışıklığını gidermelidir. Bu kafa karışıklığını gidermek için de medyadan uzman beğendiği görülmektedir. Sağlığın anlamını inşa etme sürecinde medyadan ve medyadaki uzmanların tüketimlerinden bahsedilmesi gerekmektedir. Burada tüketilen besin maddeleri değil onların taşıdıkları anlamlardır. Söz konusu anlamlar ise uzmanların işaret ettiği belirli popüler tüketim davranışları üzerinden şekillenmektedir.

Kaynaklar

Adak, N. (2002). *Sağlık Sosyolojisi Kadın ve Kentleşme*. İstanbul: Birey Yayıncılık.

Akarçay, E. (2016). *Beslenmenin Sosyolojisi*. Ankara: Phoenix Yayınevi.

Aytaç, Ö (2015). Modern Bürokratik Kurumlar Ve Baskı Düzenleri. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(1), 249-278.

- Bauman, Z. (2014). *Küreselleşme*. (A. Yılmaz, Çev.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bocock, R. (2014). *Tüketim*. (Çev. İ. Kutluk). Ankara: Dost Yayınevi.
- Bryceson, D.F., (2002). The Scramble in Africa: Reorienting Rural Livelihoods. *World Development*, 5(30), 725-739.
- Chmiliar, I (2010). Multiple-case designs. In A. J. Mills, G. Eurepas & E. Wiebe (Eds.), *Encyclopedia of Case Study Research* (pp 582-583). USA: Sage Publications.
- Creswell, J.W. (2018). *Nitel Araştırma Yöntemleri: Beş Yaklaşım Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni* (Çev. M. Bütün ve S. B. Demir). Ankara: Siyasal Yayınevi.
- Çağlayan, Ç. (2010). Tarım Politikalarındaki Değişimin Sağlık Üzerine Etkileri. *Tıbbi Mesleki Sağlık Ve Güvenlik Dergisi*, 10 (38), 7-17.
- Davey, L. (2009). The Application Of Case Study Evaluations.(Çev. T. Gökçek). *Elementary Education Online*, 8(2), 1-3.
- Erdem, Y. K. (2001). Türkiye’de Biyoteknoloji ve Genetiği Değiştirilmiş Organizma Görüngüsü. *Hacettepe Tıp Dergisi*, 3(42).
- Erdoğan, İ. (2015). Erkek Dergilerini Anlamak: GQ Türkiye Örneğinde Bir Alımlama Çözümlemesi". *Journal Of Yasar University*. 10(38), 6478-6554.
- Ergin, A., Uzun, S., ve Bozkurt, A . (2015). Pamukkale Üniversitesi Tıp Fakültesi Öğrencilerinin Genetiği Değiştirilmiş Organizmalarla İlgili Bilgi Ve Görüşleri. *Pamukkale Tıp Dergisi*, (2), 92-98.
- Flick, U. (2014). *An Introduction To Qualitative Research*. New York: Sage.
- Fischler, C. (1980). Food Habits Social Change And The Nature/Culture Dilemma. *Social Science Information*, (19), 937-953.
- Foster, J. B. (1999). Marx’s Theory of Metabolic Rift: Classical Foundations for Environmental Sociology. *American Journal of Sociology*, 105(2): 366– 405.
- Giet, S. (2006). *Özgürleşin! Bu Bir Emirdir: Kadın Ve Erkek Dergilerinde Beden*. İstanbul: Dharma Yayınları.
- Güngör, E, ve Demiryürek, K . (2019). Information Levels, Attitudes And Consumption Behavior Of Students About To Organic And Genetically Modified Organized Products: Example Of Ondokuz Mayıs University. *Black Sea Journal Of Agriculture*, 2 (1), 40-46.
- İçli, G. E., Anıl, N. K. ve Kılıç, B. (2016). Tüketicilerin Organik Gıda Satın Alma Tercihlerini Etkileyen Faktörler. *Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(5), 93-108.
- Karakuş Umar, E. (2019). *Sağlığın Değişen Anlamı*. Ankara: Gece Yayınevi.
- Karlık, S. R. (1997). Çok Uluslu Şirket Üzerine Bir İnceleme. *Eskişehir İttü Dergisi*, 2(8),184-259.
- Kay, C. (2006). Rural Poverty and Development Strategies in Latin America. *Journal of Agrarian Change*, 6(4),455-508.

- Keyder, Ç. ve Yenal, Z. (2015). Artık Her Şey Metalaşıyor: Küreselleşen Türkiye'de Tarımsal Dönüşüm. *Bildiğimiz Tarımın Sonu: Küresel İktidar ve Köylülük İçinde* (49-102). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kocatepe, D. ve Tırıl, A. (2015). Sağlıklı Beslenme ve Geleneksel Gıdalar. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 1(3), 55- 63.
- Koç, M. (2013). *Küresel Gıda Düzeni*. İstanbul: Notabene Yayınları.
- Koçak, N., Türker, T., Kılıç, S., ve Hasde, M. (2010). Tıp Fakültesi Öğrencilerinin Genetiği Değiştirilmiş Organizmalar Hakkındaki Bilgi, Tutum Ve Davranışlarının Belirlenmesi. *Gülhane Tıp Dergisi*, 52, 198-204.
- Merriam, S.B. (2018). *Nitel Araştırma* (S. Turan, Çev.). Ankara: Nobel Yayınları.
- Özdemir Baki, G. (2017). *Ortaokul Matematik Öğretmenlerinin Matematiği Öğretme Bilgilerinin Gelişim Sürecinin İncelenmesi: Ders İmecesi Modeli*. Doktora Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi SBE. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi> adresinden edinilmiştir.
- Öztürk, Ö ve Kart, E. (2017). Tarımda Neoliberal Mülksüzleştirme: Tohum Patentleri. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, (20)1: 143-175.
- Öztürk, S., Şahin, S. A., ve Tüfekçi, F. G., (2014). Annelerin Genetiği Değiştirilmiş Organizmalara Yönelik Bilgi Durumları Ve Tutumları. *İzmir Dr. Behçet Uz Çocuk Hastanesi Dergisi*, 4(2), 117-122.
- Pardo R., Midden C. & Miller Jd. (2002). Attitudes Toward Biotechnology İn The European Union. *J Biotechnol.* 98, 9-24.
- Patton, M. Q. (2005). *Qualitative Research*. New York: John Wiley & Sons, Ltd.
- Rehber, E. (2006). I.Ü. İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyeti. *İktisat Dergisi*, 477, 20-25.
- Scrinis, G. (2013). *Nutritionism: The Science and Politics of Dietary*. Columbia University Press: New York.
- Schneider, M. & McMichael, P. (2010). Deeping and Repairing The Metabolic Rift. *Journal of Peasant Studies*, 37(3), 461-484.
- Shiva, V. (2014). *Çalınmış Hasat*. (A. K. Saysel, Çev.) İstanbul: Bgst Yayınları.
- Şen, S. ve Altınkaynak S. (2014). Genetiği Değiştirilmiş Gıdalar ve Potansiyel Sağlık Riskleri. *Saü. Fen Bilimleri Dergisi*, 1(18), 31-38.
- Temelli, A. ve Kurt, M. (2011). Üniversite Öğrencilerinin Transgenik Ürünler (GDO) Konusundaki Bilgi Ve Görüşlerinin Belirlenmesi. *Kuramsal Eğitimbilim*. 4 (2), 247-261.
- Turner, B. S. (2011). *Tıbbi Güç ve Toplumsal Bilgi*. (Çev. Ü. Tatlıcan,). Bursa: Sentez Yayıncılık.